

Consacrarea constituțională a inegalității în republicile comuniste românești

[Constitutional Establishment of Inequality in the Romanian Communist Republics]

Cristian BOCANCEA

Abstract

During the 42 years of "official" communism, Romania had three successive constitutions (1948, 1952 and 1965), which served as the legal basis of the Soviet-style social, economic and political order. The main paradox of these texts was the constitutional enshrinement of inequality between citizens, despite the proclamation of their equality, the criteria for discrimination being private property and political capacity. Thus, the 1948 Constitution established for the first time the 'qualitative' difference between state property (generating general prosperity) and private property (susceptible to nationalisation); in the 1952 Constitution, the owners of private property came to be labelled exploiters and enemies of the people. Finally, the 1965 Constitution heralds the victory of socialist property, ignoring the crumbs of private property, which are harmless to the 'working people'. From a political perspective, communist constitutions forge inequality on the basis of membership of the workers'/communist party (the leading political force of the whole society): citizens who have achieved advanced workers' consciousness form the "vanguard detachment" of society; the others - of the second rank - must follow the communists, enrolled in the great Front of Socialist Democracy and Unity.

Keywords: constitution, political capacity, inequality, property.

Introducere

Războiul mondial de la mijlocul veacului trecut a generat o uriașă confuzie axiologică, în siajul căreia avea să se accelereze resemnificarea conceptelor tradiționale ale politicii și dreptului constituțional. Victima imediată a contorsionismului ideologic prin care se născuseră alianțe contra naturii (între nazism și comunism, apoi între democrația liberală clasică și bolșevism) a fost însăși noțiunea de *democrație*, căreia i s-a atașat determinativul "populară". Nici conceptul wilsonian de *națiune* nu a scăpat teafăr, la terminarea războiului pierzând într-un număr semnificativ de țări statutul de titular al puterii constituante. Printre ruinele fumegânde ale vechii Europe, răzbăteau acordurile unei noi mitologii a egalității, în care personajul central, Poporul (cu sonorități mitologice medievale), urma să decidă soarta monarhiilor constituționale și a parlamentarismului bazat pe pluripatidism. El trebuia să se pronunțe și asupra temeiurilor vieții publice: grația divină și voința națională (în tandem), sau voința populară (într-o solitudine teleologică)? La această intersecție ideologică și de teorie constituțională, reapăreau constructele

juridice ale *normativismul abstract* al lui Hans Kelsen, în opoziție cu *voința constituentă* teoretizată de Carl Schmitt¹.

Glisarea puterii constituante de la națiune la popor putea să pară insignifiantă – o simplă chestiune de limbaj –, întrucât cele două concepte erau considerate interșanjabile. Or, în esența lor, ele trimiteau la principii opuse ale ordinii politice: în cazul națiunii, semințele de suveranitate aflate în mâinile indivizilor liberi; în cazul poporului, un șuvoi de voință cu profunde conotații biologice, dizolvând individul în magma irezistibilă a mișcării istorice care poartă genul uman de la comuna primitivă la orânduirea comunistă (tot primitivă și ea!).

În Occident, noua ordine postbelică a reușit să conserve bună parte din aranjamentele constituționale demo-liberale garantate de națiuni (chiar și atunci când au sacrificat monarhia, ca în cazul Italiei). În partea de lume intrată sub influență sovietică, schimbările constituționale de după 1945 au fost operate pe calapodul așa-numitei ”democrații populare” – un sistem alergic la individualism și libertate, dar atașat de ideea *egalității*, pe linia filosofică rousseauisto-marxistă ce condamnă proprietatea privată generatoare a exploatării și alienării umane.

Inegalitatea de tratament constituțional dictată de proprietatea privată

În atmosfera bipolarismului postbelic, constituțiile democrațiilor populare au reformatat societățile răsăritene în baza unei presupuse voințe a popoarelor de a distruge ordinea economică inegalitară capitalistă. Egalitatea căpăta, în acest context, o formă care privea finișul evoluției sociale a individului și nu condiția startului (ca în liberalism). Egalitatea finală a bunăstării fiecăruia (în realitate, a pauperizării tuturor) presupunea ”justa repartiție” a valorilor produse prin muncă (exprimată sub forma principiului constituțional din 1952 ”cine nu muncește nu mănâncă” – art. 15). În fond, poziția constituțională a statului comunist față de proprietatea privată s-ar putea exprima prin parafrazarea uneia dintre ”Fericirile” creștine, cu necesare corecturi marxiste: fericiți cei fără proprietate, că a lor va fi puterea în stat (sau, după caz: fericiți cei săraci, că ei vor scăpa de eticheta de exploatator și de temnița grea).

În anii dificili de după război, idealul egalitarist părea pe deplin justificat, el confundându-se cu valoarea politică a dreptății sociale². Adoptarea unor constituții care să

¹ “Puterea constituentă este voința politică a cărei putere sau autoritate este în măsură să ia decizia globală concretă cu privire la genul și forma existenței politice proprii, altfel spus, să determine existența unității politice în ansamblul său. Din deciziile acestei voințe rezultă validitatea tuturor prescripțiilor ulterioare ale legilor constituționale” (Carl Schmitt, *Théorie de la Constitution* (1927), Presses Universitaires de France, Paris, 1993, pp. 211–212).

² Într-un interviu luat de Mădălina Schiopu lui Lucian Boia, istoricul bucureștean distingea două motive ale valului egalitarist de după al Doilea Război Mondial: mai întâi, uriașele inegalități economice specifice erei de început a industrializării generaseră în mod firesc ”o aspirație spre o anumită egalitate, mergând până la răsturnarea sistemului care îi trata pe oameni în asemenea fel. Celălalt aspect (...) poate fi găsit în rădăcinile mai adânci ale

cultive acest ideal părea și ea justă și inevitabilă. Dar ce valori trebuiau sacrificate pe altarul egalității economice? Mai aveau drept de cetate, în democrațiile populare, libertatea (sub toate aspectele ei), dreptul la proprietate privată și alte asemenea vechi achiziții politice moderne?

Tensiuni între valorile politice de bază (libertate și egalitate), ca și diluări ale substanței egalității, existaseră și în constituțiile monarhice. De exemplu, Constituția din 1866 dădea dreptul de naturalizare *numai străinilor de rit creștin* (art. 7), în timp ce art. 10 spunea că ”toți Românii sunt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice”. În Constituția din 1923, art. 6 promitea niște legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, pentru a se determina condițiile în care femeile pot avea exercițiul drepturilor politice, în timp ce drepturile civile ale femeilor se stabileau pe baza ”deplinei egalități a celor două sexe”. Art. 5 din Constituția carlistă afirma că: ”Toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt egali înaintea legii”, dar în art. 19 se proceda la o discriminare religioasă, prin desemnarea bisericii ortodoxe ca dominantă în Statul Român, iar a celei greco-catolică ca având întâietate față de celelalte culte.

Spre deosebire, însă, de limitele egalității politice din edificiile constituționale monarhice, în constituțiile republicane ale regimului comunist vicierea principiului egalității se va manifesta în domeniul proprietății private. Pe acest traiect, oamenii vor fi împărțiți în două categorii: poporul muncitor, pe de o parte; pe de alta, clasa burghezo-moșierească ce trebuia deposedată de bunurile ei și lichidată fizic, într-un crescendo al mâniei proletare, de la o constituție la alta.

Așa cum observa Ioan Stanomir, ”cele trei constituții ale epocii comuniste autohtone se cer recuperate ca fiind textele la nivelul cărora mutațiile politice și legale sunt menționate și investite cu forță juridică. Abandonarea neutralității statului este indicată ca axiomă în chiar legile fundamentale, o dată cu inventarul caracteristicilor ordinii social-economice și cu trecerea în revistă a libertăților individuale. Din acest punct de vedere, analiza diacronică a tipului de reglementare rezervat unui domeniu anume (proprietatea de stat, proprietatea particulară) relevă, pe de o parte, o continuitate previzibilă la nivelul principiilor, dar și o evoluție ce face să transpară avansul totalitar, în direcția controlului asupra întregii societăți. Restrângerea progresivă a sferei «proprietății particulare», datorită extinderii procesului de socializare al

tentației egalitarismului social. E o istorie care vine de departe, poate fi urmărită cel puțin spre sfârșitul Evului Mediu și în primele secole ale modernității, în special în mișcările milenariste. Ideologia milenaristă anunța revenirea lui Mesia pe pământ și instaurarea unei ere de dreptate, de armonie, în spirit religios, dar în același timp și într-un sens social și economic cât se poate de precis. Apoi trece printr-un proces de secularizare, începem să întâlnim un milenarism fără Dumnezeu, în afara religiei” (“Tentația egalitarismului social”, *Dilema Veche*, nr. 316 din 4-10 martie 2010, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/tentatia-egalitarismului-social-610431.html>).

mijloacelor de producție, ca și al operațiunii de colectivizare, sunt dimensiuni identificabile atât în textele constituționale, cât și în textele de partid”³.

Pentru început, Constituția din 13 aprilie 1948 păstra aparențele egalității tradiționale, ba chiar lăsa impresia că o duce la un nivel pe care nu-l atinsese niciuna dintre legile fundamentale anterioare. Art. 16 proclama faptul că: ”Toți cetățenii Republicii Populare Române, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie sau grad de cultură, sunt egali în fața legii”. În art. 18 se spunea că: ”Toți cetățenii, fără deosebire de sex, naționalitate, rasă, religie, grad de cultură, profesii, inclusiv militarii, magistrații și funcționarii publici, au dreptul să aleagă și să fie aleși în toate organele Statului”. Articolul 21 proclama egalitatea dintre sexe. Dar, la adăpostul acestor articole generoase, încep să se profileze, ”mici excepții” de la principiul egalității, acestea fiind legate, desigur, de blestemata proprietate privată. Astfel, Constituția Republicii Populare Române se grăbea să anunțe, imediat după definirea statului în simbioză cu poporul, o apropiată schimbare în structura social-economică a țării. Recunoscând existența proprietății private, alături de cea de stat și cooperatistă, articolul 6 promitea (sau amenința cu) desființarea proprietății private: ”Bogățiile de orice natură ale subsolului, zăcămintele miniere, pădurile, apele, izvoarele de energie naturală, căile de comunicație ferate, rutiere, pe apă și în aer, poșta, telegraful, telefonul și radio-ul aparțin Statului, ca bunuri comune ale poporului. Prin lege se vor stabili modalitățile de trecere în proprietatea Statului a bunurilor enumerate în alineatul precedent, care, la data intrării în vigoare a prezentei Constituții, se aflau în mâini particulare”.

E adevărat că proprietatea particulară și dreptul de moștenire erau recunoscute și garantate prin lege, potrivit art. 8 din Constituție, specificându-se totodată că ”proprietatea particulară agonisită prin muncă și economisire se bucură de o protecție specială” (termenul de ”protecție” poate fi considerat genitorul ideologic al termenului de ”ocrotire”, pe care îl vom regăsi în prima constituție postcomunistă, din 1991); dar numai ”bunurile comune ale poporului constituiesc temelia materială a propășirii economice și a independenței naționale a Republicii Populare Române” (art. 7). Prin urmare, trebuia ca românii să se aștepte la privilegierea bunurilor comune și la prigonirea celor deținute în regim privat de clasele înstărite. În art. 11, se spunea explicit: ”Când interesul general cere, mijloacele de producție, băncile și societățile de asigurare, care sunt proprietate particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea Statului, adică bun al poporului, în condițiunile prevăzute de lege”. ”Profeția” din art. 11 avea să se împlinească prin Legea naționalizării din... 11 iunie 1948.

³ Ioan Stanomir, ”Despre «stat», «oamenii muncii» și «suveranitate»: Ordinea comunistă și articulațiile ei legale”, *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, nr. 4, 2002, p. 57.

O amenințare constituțională aparte era formulată la adresa categoriei de cetățeni care nu munceau efectiv, în fabrici sau la câmp, trăind din exploatarea dreptului de proprietate: ”Munca este factorul de bază al vieții economice a Statului. Ea este o datorie a fiecărui cetățean. Statul acordă sprijin tuturor celor ce muncesc, pentru a-i apăra împotriva exploatării și a ridica nivelul lor de trai” (art. 12).

Inegalitățile ajung la un ”nivel superior” de consacrare constituțională în 1952. În Capitolul introductiv al Constituției din 27 septembrie, se arată clar că în România există un popor muncitor de la orașe și sate, care a luptat cu regimul capitalisto-moșieresc, și care va mai avea puțin de luptat până la lichidarea exploatării omului de către om. Poporul care deține puterea în RPR începe să fie ”selectiv”, incluzând doar muncitorimea și țărănimea muncitoare și excluzând burghezia și moșierimea (art. 2 și 3). Pentru ”rămășițele vechii societăți” se anunță vremuri de prigoană: Articolul 11 (ca într-un obsesiv tratat de numerologie) îi numește explicit pe cei care își așteaptă pedeapsa populară: ”Formațiunea particular-capitalistă în Republica Populară Română cuprinde gospodăriile chiaburești, întreprinderile comerciale particulare, micile întreprinderi industriale nenaționalizate, bazate pe exploatarea muncii salariate. Statul democrat-popular realizează în mod consecvent politica de îngrădire și eliminare a elementelor capitaliste”.

Anticipând o posibilă reacție a celor excluși de noua orânduire socialistă, pe criteriul proprietății, Constituția din 1952 fixa ca sarcină a statului democrat-popular să asigure securitatea internă a cetățenilor, făcând inofensivi și reprimând pe dușmanii poporului (art. 17, lit. a și e).

Inegalitatea constituțională pe baze de partid

După consacrarea constituțională a inegalității pe motiv de proprietate privată, în actul fundamental din 1952 se avansează către o altă divizare inegalitară a societății, pe care o instituie printre reglementările referitoare la dreptul de asociere, în art. 86: ”În conformitate cu interesele celor ce muncesc și în scopul dezvoltării activității politice și obștești a maselor populare, cetățenilor RPR li se asigură dreptul de asociere în organizațiile obștești, în sindicate profesionale, uniuni cooperatiste, organizații de femei, de tineret, organizații sportive, asociații culturale, tehnice și științifice. Orice asociație cu caracter fascist sau antidemocratic este interzisă. Participarea la astfel de asociații este pedepsită de lege. Cetățenii cei mai activi și cei mai conștienți din rândurile clasei muncitoare și din rândul celorlalte pături de oameni ai muncii se unesc în PMR, detașamentul de avangardă al oamenilor muncii, în lupta pentru întărirea și dezvoltarea regimului de democrație populară și pentru construirea societății socialiste. PMR

este forța conducătoare atât a organizațiilor celor ce muncesc, cât și a organelor și instituțiilor de stat. În jurul lui se strâng laolaltă toate organizațiile celor ce muncesc din Republica Populară Română”.

Ultima dintre constituțiile republicane din perioada comunistă, adoptată în 1965, nu a mai avut de ”sanctificat” inegalități economice. Odată reprimăți dușmanii poporului care avuseseră cândva fabrici, terenuri agricole, păduri sau case proprii, generalizându-se proprietatea socialistă, a mai rămas de consfințit *inegalitatea politică a românilor*. Încă din 1948 se avansase ideea rolului conducător în societate al clasei muncitoare, acest fapt trimitând la o ierarhie simbolică a oamenilor, într-o manieră orwelliană: e bine să fii parte a clasei muncitoare; nu e bine să fii intelectual, de exemplu⁴.

În 1952 se vorbea despre ”detașamentul de avangardă” politică – Partidul Muncitoresc Român. În 1965, poporul rămâne titularul puterii, dar sfera noțiunii de popor este lărgită dincolo de alianța muncitorimii cu țărănimea; intelectualii și funcționarii nu mai sunt ținuți în zona gri a încrederii politice, câtă vreme acceptă rolul conducător al clasei muncitoare în ansamblul societății (art. 2). Clasa muncitoare devine ”prima dintre egali”. În art. 17 se preciza că: ”Cetățenii Republicii Socialiste România, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sunt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale. Dar ierarhia nu se oprește aici: partea leului este stabilită în art. 3 al Constituției: ”În Republica Socialistă România forța politică conducătoare a întregii societăți este Partidul Comunist Român”.

Două categorii de cetățeni ajung să formeze poporul ”liber și stăpân pe soarta sa”: oamenii muncii de la orașe și sate, pe de o parte, și membrii Partidului Comunist (forța politică conducătoare), pe de altă parte. Egalitatea menționată în art. 17 este completată cu dreptul cetățenilor de a alege și de a fi aleși în Marea Adunare Națională și în consiliile populare (art. 25); dar ”dreptul de a depune candidaturi aparține Frontului Democrației și Unității Socialiste, cel mai larg organism politic permanent, revoluționar, democratic, cu caracter reprezentativ, care constituie cadrul organizatoric de unire, sub conducerea Partidului Comunist Român, a forțelor

⁴ Într-o euforică autoculpabilizare pentru condiția sa intelectuală, George Călinescu spunea: ”Într-adevăr două cusururi avem noi, intelectualii: cultul ideii în sine și sentimentalismul! Cum să vă explic aceasta? Ideea este o abstracțiune, o sublimare a experienței, așadar în ultimă analiză este o formă de adaptare prin întârziere. Intelectualul începe prin a se pasiona pentru întârzierea în sine, făcându-și ceea ce se numește o plăcere gratuită care-l reține și îl face rezistent la mișcările vremii. Noi, intelectualii, suntem ca niște copii. Aceștia, dacă acadeaua are formă de floare sau de pasăre nu se-ndură s-o mănânce și o gustă cu limba. Domnilor, ceea ce ne poate împiedica pe noi, bieții intelectuali, să fim sinceri democrați este fantezia, capacitatea de visare” (*Discursul d. Prof. G. Călinescu*, în *Națiunea*, anul III, nr. 555/1948, p. 1). În schimb, ”muncitorul deține în viziunea călinesciană un avantaj important prin faptul că este mai aproape de «adevărul suprem» marxist-leninist decât intelectualul” (Petre-Florian Drăghici, ”Gâlceava înțeleptului cu reacțiunea. George Călinescu și publicistica politică (1946-1949)”, *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2021, p. 295.

politice și sociale ale națiunii noastre socialiste, a tuturor organizațiilor de masă și obștești, pentru participarea întregului popor la înfăptuirea politicii interne și externe a partidului și statului, la conducerea tuturor domeniilor de activitate”.

Suprema inegalitate politică este proclamată în art. 26: ”Cetățenii cei mai înaintați și mai conștienți din rândurile muncitorilor, țăranilor, intelectualilor și ale celorlalte categorii de oameni ai muncii se unesc în Partidul Comunist Român, cea mai înaltă formă de organizare a clasei muncitoare, detașamentul ei de avangardă. Partidul Comunist Român exprimă și slujește cu fidelitate năzuințele și interesele vitale ale poporului, îndeplinește rolul conducător în toate domeniile construcției socialiste, îndrumă activitatea organizațiilor de masă și obștești, precum și a organelor de stat”.

Concluzii

În istoria statului modern român, două Constituții monarhice (din 1866 și 1923) au proclamat și instituit drepturi și libertăți de factură liberală, conservând totodată unele inegalități (etnice și de gen) specifice epocii și prezente în toate democrațiile acelor vremuri.

După abdicarea forțată a Regelui Mihai I, la 30 decembrie 1947, conducătorii comuniști ai României au impus forma republicană de guvernământ. Cele trei constituții comuniste republicane au proclamat legitimitatea noului regim, prin titularul suveranității numit ”Popor”. Totodată, deși au utilizat excesiv noțiuni politice clasice ca democrația și egalitatea, le-au dat au conținut impropriu, în marja paradoxului. Astfel, în locul unei egalități a cetățenilor, de facto și de jure, Constituțiile comuniste au consacrat o inegalitate de substanță între două categorii antagonice, definite prin poziționarea lor față de proprietatea privată și față de partidul comunist. Într-un autentic spirit maniheist, au fost delimitate cohortele celor ”răi” pentru societate (deținătorii de proprietăți, văzuți ca exploatare și dușmani ai poporului, care merită exterminarea) și ale celor buni (săraci, din perspectivă economică; devotați partidului comunist și făcând astfel parte dintr-o nouă elită politică).

Bibliografie

DRĂGHICI, Petre-Florian, ”Gâlceava înțeleptului cu reacțiunea. George Călinescu și publicistica politică (1946-1949)”, *Polis*, Volum IX, Nr. 4 (34), Serie nouă, septembrie-noiembrie 2021.

SCHMITT, Carl, *Théorie de la Constitution* (1927), Presses Universitaires de France, Paris, 1993.

STANOMIR, Ioan, "Despre «stat», «oamenii muncii» și «suveranitate»: Ordinea comunistă și articulațiile ei legale", *Annals of the University of Bucharest / Political science series*, nr. 4, 2002.

ȘCHIOPU, Mădălina, "Tentația egalitarismului social", *Dilema Veche*, nr. 316 din 4-10 martie 2010, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/tentatia-egalitarismului-social-610431.html>

Constituția Principatelor Unite Române, publicată în Monitorul Oficial nr. 142 din 13 iulie 1866.

Constituția României din 1923, publicată în Monitorul Oficial nr. 282 din 29 martie 1923.

Constituția României din 1938, publicată în Monitorul Oficial nr. 48 din 27 februarie 1938.

Constituția Republicii Populare Române din 1948, publicată în Monitorul Oficial nr. 87 bis/13 apr. 1948.

Constituția Republicii Populare Române din 1952, publicată în Buletinul Oficial nr. 1/27 sep. 1952.

Constituția Republicii Socialiste România din 1965, publicată în Buletinul Oficial al RSR nr. 1 din 21 august 1965.